

İSTANBUL
UNIVERSITY
P R E S S

Felsefe Arkivi

Archives of Philosophy

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy,
felsefearkivi 2025, (63): 389–395

<https://doi.org/10.26650/arcp.1721917>
Başvuru | Submitted 18.06.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 20.11.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 06.12.2025
Kabul | Accepted 08.12.2025

Kitap İncelemesi | Book Review

Açık Erişim | Open Access

“Adalet Teorileri: Çağdaş Bir Tartışma” Üzerine Bir Değerlendirme

A Review on: “Theories of Justice: A Contemporary Debate”

Zehra Şekertekin¹

¹ Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Bölümü, Ankara, Türkiye

Harry Brighouse, *Adalet Teorileri: Çağdaş Bir Tartışma*, Çev. İsmail Yılmaz. Ankara: FOL Kitap, 2022. 232s. ISBN:9786258411560

Anahtar Kelimeler Adalet • Brighouse • Çağdaş Siyaset Felsefesi

Keywords Justice • Brighouse • Contemporary Political Philosophy

Giriş

Türkçe'ye 2022 yılında İsmail Yılmaz tarafından “Adalet Teorileri: Çağdaş Bir Tartışma” olarak çevrilen Harry Brighouse'a ait “Justice” isimli kitap Fol Kitap tarafından yayımlanmıştır.

Kitap, çağdaş siyaset literatürünün yalnızca genel bir aktarımı niteliğinde değildir. Bunun yerine yazar, alanda önemli görülen teorileri ve sorunları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu, önemli teorisyenlerin alandaki konumlarını, tartışmalarını aktararak, alanda yer alan önemli kitap ve makaleleri inceleme yoluyla bir giriş kitabı oluşturmayı amaçlayarak ve daha geniş literatüre okuyucuyu davet ederek yapmaktadır. Yazar kitabın çağdaş siyaset felsefesine yönelik bir derleme olmadığını, okuyucunun aklını kullanarak en iyi adalet teorisini belirlemesi için sergilenen ortak bir çabanın ürünü olduğunu belirtmektedir. Kitap dokuz ana bölümden/başlıktan oluşmakta ve her bölüm/başlık kendi içerisinde alt bölümlere/başlıklara ayrılmaktadır. Bu alt başlıklar sırasıyla “Adalet Giriş”, “İdeal Teori ve Kurumlara Uygulanabilirlik”, “John Rawls’un Hakkaniyet Olarak Adalet Teorisi”, “Yapılabilirlik Yaklaşımı”, “Liberteryen Adalet”, “Adalet ve Gruplar”, “Pozitif Ayrımcılık, Fırsat Eşitliği ve Cinsiyetçi İşbölümü”, “Kişisel Adalet, Siyasal Adalet ve Liberal Feminizm” ve “Sonuç” tur. Brighouse, bu bölümlerin birbirinden bağımsız bir şekilde okunabileceğini söylemekle beraber her bir bölümün bir önceki bölüm/bölümler ile ilişkili olduğunu ve teorisyenlerin birbirlerine verdikleri yanıtları içerdiğini belirtmektedir. Sadece ilk bölüm bir giriş mahiyetinde adalet teorilerine ilişkin genel bilgi vermektedir. Bu bakımdan yazar, tüm bir kitabın okunmasını faydalı bulmaktadır.

“ Atıf | Citation: Şekertekin, Zehra. “A Book Review: Theories of Justice: A Contemporary Debate”. *Felsefe Arkivi–Archives of Philosophy* no. 63 (2025): 389–395. <https://doi.org/10.26650/arcp.1721917>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

2025. Şekertekin, Z.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Zehra Şekertekin zsekertekin@gmail.com

Felsefe Arkivi–Archives of Philosophy

<https://felsefearkivi.istanbul.edu.tr/>

e-ISSN: 2667-7644

Kitabın ilk iki bölümü adalet teorileri ve uygulanabilirlik açısından fikirleri ortaya koyarken, sonraki dört bölüm adalet teorilerine ayrılmıştır. Bu dört bölümün her birinde bir adalet teorisi ele alınarak bu teorinin yapısı ve ana argümanları ortaya konulmuştur. Bu teoriler yazarın da belirttiği gibi tarafsız bir aktarım olmaktan uzaktır. Yazar kendi görüşlerini her bir teoride dile getirmekte, teorilerin başarılı ve yetersiz gördüğü yönlerini açık bir şekilde ifade etmektedir. Bunu yaparak amacının bir yandan da adalet hakkında tartışma tekniklerini sunmak olduğunu belirtmektedir.

Adalet, İdeal Teori ve Uygulanabilirlik

Yazar öncelikle “Adalet nedir?” ve “Adil birey kimdir?” sorularına cevap vermeye çalışmaktadır. Bunun için Antik Yunan’a, Platon’un *Devlet* eserine başvurmaktadır. Adalet hakkında yazılan ilk metinlerin Antik Yunan’a ait olduğu, Yunanların, adil sıfatını hem şehir devletlerini hem de insanları nitelemek için kullandığını belirtmektedir. Platon’un en ünlü eseri *Devlet*’te adil devlet anlayışının aynı zamanda adil bireyi tanımlamak için kullandığını ve yönetici, asker ve yurttaşlardan oluşan devletin her organının işlevini iyi bir şekilde yerine getirebilmesiyle geliştirmek ve adaleti sağlamakta olduğunu yazmaktadır. Aynı şekilde her bir bireyin akıl sahibi, irade sahibi ve arzulayan kısımlara sahip olduğunu ve bunların kendi işlevlerini doğru ve dengeli biçimde yerine getirmesinin bireyin adil olduğuna işaret ettiğini yazmaktadır. Antik Yunan ve özelde Platon düşüncesinde adil oluş böyle tanımlanırken, yazar bu düşüncenin yerine bugün adil oluşun daha çok yasaya uymakla ilişkilendirildiğini ve üstte sözü edilen özelliklerin ahlak alanının konusu haline geldiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, çağdaş siyaset filozoflarından Sandel’in (2015, ss. 41-43) *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* isimli çalışmasında da erdeme dayalı Antik Yunan düşüncesinden bugün temel bireysel hak ve özgürlüklere dayanan bir anlayışa doğru geçilmesine yer verilmektedir.

Yazar, eşitlik ve özgürlük gibi çatışan değerlerin adalet teorisinde önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir. Çeşitli durumlarda farklı farklı çatışan değerlerin nasıl gözetilmesi gerektiğinin adalet teorisi konu alanına girdiğini belirtmektedir. Adaletin pratik yaşamda önemine değinen yazar, insanların kendi çıkarlarını gözetmek için kinikçe bir motivasyona sahip olmalarının yanında demokratik veya demokratik olmayan rejimlerde de adalet teorisine başvurulabileceğine işaret etmektedir. Adalet hakkında felsefece bir yaklaşımın örneklerini tarihsel olaylarla ele almaktadır. Bunlardan bazıları, ABD’nin anayasalarını oluşturma sürecinde John Locke’un fikirlerinden faydalanması, Berlin Duvarı’nın yıkılışının ardından Doğu Avrupa ülkelerinin bireysel çıkarları veya siyasi çıkar gruplarını değil adaleti tesis eden bir düşünceyle hareket etmeleridir.

Yazar, siyaset felsefesinin varlığını gerekçelendirmeye çalışır ki bu, bugün siyaseti sadece bir bilim dalı olarak gören ve felsefi temellerini göz ardı eden düşünceye karşı önemlidir. Yazar, filozofların hakların doğası ve eşit dağılımı gibi konuları ele alırken günümüz dünyasındaki siyasal problemler için işlevsel olmadıkları gibi bir yanılgı oluşabileceğini belirtmektedir. Ancak filozofların teorilerini nasıl inşa ettiklerini anlamadan ve bu teorilerin felsefi sorgulamasını yapmadan pratikte bir fayda görülemeyeceğinin altını çizmektedir. Bu noktada John Rawls’un ortaya koymuş olduğu *düşünsel denge* yöntemini hatırlatmaktadır. Teorisyenlerin bu yöntem ile teorilerini oluşturduklarını ifade etmektedir. Bu yöntemde, olaylar hakkında verilen yargıların listesi çıkarılıp tutarlılığı test edilmektedir. Eğer birtakım tutarsızlıklar olduğu belirlenirse yargılar içerisinde en az gerekçelendirilebilir olanlar çıkarılmakta ve böylece daha sağlam bir zemin inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bu süreç soyut bir süreçtir ve yazar bu noktada soyut felsefi düşünmenin önemine vurgu yapmaktadır. Örneğin ifade özgürlüğü gibi bir konuda bu tür bir özgürlüğün neye hizmet ettiği ve neleri tehlikeye atabileceği üzerine soyutluktan hiç kaçınmadan felsefe yapmak gerektiğini vurgulamaktadır. Yazara göre, böylece, gerçek vakalar yanında varsayımsal vakalar için de düşünme süreci gerçekleştirilmiş olur. Yazar, adalet teorilerinin nasıl oluştuğu ve kendi koşulları çerçevesinde felsefi olarak nasıl sorgulanabileceklerini öğrenmeden bu teorilerin nasıl hayata geçirilebileceklerinin/uygulanabileceklerinin boş bir çaba olduğuna işaret etmektedir.

John Rawls’un Hakkaniyet Olarak Adalet Teorisi

Bu bölümde John Rawls’un adalet teorisinin temeli, genel çerçevesi ve önemli kavramları detaylı bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır.

Rawls'un (2001) savunduğu adalet teorisi insanların yaşamaya değer gördükleri yaşam anlayışını oluşturma şekillerine dayalı bir teoridir. Bu teori, insanların ahlaki değerlerin seçimi konusunda farklı fikirlerin mümkün olabileceği özgür bir topluma uygundur. Çünkü Rawls, insanların ancak özgür olduğu bir yerde iyi olanı seçebileceğine inanmaktadır. Ona göre, akıl, baskıcı bir yönetim altında olmadığı sürece esneklik kazanacak ve iyi yaşam anlayışı konusunda farklı görüşler sergileyebilecektir. Rawls'a göre, bir adalet teorisinin kabul edilebilmesi, içerdiği ihtilaflı olmayan ahlaki temel ilkelere dayanır. Örneğin J. Stuart Mill'in liberalizm anlayışı faydacılık fikrini temel alır. Ancak bakıldığında faydacılık, üzerinde uzlaşmaya varılmış bir anlayış olmaktan oldukça uzaktır. Dolayısıyla bu anlayış, bir adalet teorisinde ahlaki temel bir ilke olarak yer alamaz. Rawls'un adalet teorisi anlayışının temel fikri belirlendikten sonra Rawls'un teorisinde önemli olan hak etme kavramı ele alınmaktadır. Ona göre hak etme kavramı da tartışmalıdır çünkü insanların ne kadar kazanması gerektiği ve devletin bunun dağıtımı konusunda izleyeceği yol tartışmalı bir konudur. Bu bölümün devamında sırasıyla Rawls'un adalet teorisinde yer alan önemli kavramlara yer verilir. İlki hakkaniyetli bir işbirliği sistemi olarak toplum, iyi düzenlenmiş toplum ve içlerinde en önemli olanı özgür ve eşit ahlaki kişiler olarak yurttaşlar fikrini ele alan *temel sezgisel fikirler*dir. İkincisi Rawls'un adalet ilkelerinin uygulandığı yapı olarak nitelediği toplumun temel yapısı dediği *temel yapı*dır. Üçüncüsü adalet teorisinin omurgası olma özelliği taşıyan ve bir düşünce deneyi olarak belirtilen *başlangıç durumudur*. Bu kavram, Rawls'un toplum sözleşmesi geleneğinden gelen bir filozof olduğunu açıkça göstermektedir çünkü bu durumda, insanlar arası görüş alışverişi yoluyla adalet ilkelerini bir araya gelerek belirleme durumu söz konusudur. Dördüncü konu iki ilke ile ilgili olup her bireyin temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınabileceği ve toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin karşılaması gereken koşulları belirlemektedir. Beşinci başlıkta eşitsizliklerin dayanması gereken gerekçeler net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Altıncı başlıkta Rawls'un teorisinin ayırt edici kavramlarından biri olan *fark ilkesinin* gerekçelendirilişi üzerinde durulmakta ve son olarak yedinci başlık altında onun teorisindeki özgürlük ilkesine değinilmektedir. Sonuç bölümünde ise Rawls'un teorisine yapılan eleştiriler içsel ve dışsal olarak iki gruba ayrılmaktadır. İçsel eleştiriler, belirlenen temel öncüllerden sonuç ilkelerin çıkarılamayacağı ve dışsal eleştiriler ise onun hatalı bir çerçeveye benimsemiş olduğu ve ortaya koyduğu ilkelerin yanlışlığı üzerinedir. Kitabın devamında art arda gelen "Yapabilirlik Yaklaşımı" ve "Liberteryen Adalet" bölümlerinde Rawls'a yöneltilen bu dışsal eleştiriler ve sonraki bölüm olan "Adalet ve Gruplar" bölümünde ise yine onun teorisine yapılan içsel bir eleştiri ele alınmıştır (Brighouse, 2022, ss. 48-92).

Sen ve Nussbaum'un Yapabilirlik Yaklaşımı

Brighouse, bu bölümde Amartya Sen tarafından ortaya konulan ve Martha Nussbaum tarafından geliştirilen yapabilirlikler yaklaşımını değerlendirmektedir.

Yapabilirlik yaklaşımı, bir liberalizm çeşididir ve bir teoriden ziyade bir yaklaşım olarak değerlendirilir. Yazar, bu yaklaşımı liberal kılan özelliğin yapabilirliklere, başarı yerine özgürlük ve fırsatlara odaklanması olduğunu ifade eder. Yazar, bu yaklaşımda insanlar ve ülkelerin refah karşılaştırmalarının politikacılar ve ekonomistlerin gayri safi milli hasılayı temel almalarındaki soruna dikkat çeker ve aynı zamanda bu yaklaşımın Rawls'un belirlemiş olduğu toplumsal temel mülkiyetlere bir alternatif sunmasına değinir. Yapabilirlikler yaklaşımı, tam teşekküllü bir adalet teorisi olmaktan uzaktır ve Sen'in amacı da zaten bu değildir. Ancak Sen'den farklı olarak Nussbaum, bu yaklaşımı geliştirirken tıpkı Rawls gibi siyasal bir teori sunmayı amaçladığını ifade etmiştir. Devletin dağıtımı nasıl yapacağını değil, dağıtımı yaparken nelere dikkat etmesi gerektiğini belirlemek bu yaklaşımın odak noktasıdır. Hem Sen hem de Nussbaum Rawls'un vurguladığı şekliyle insanların eşit bir dağıtımdan faydalanamayacakları veya en dezavantajlının durumu dikkate alınarak bir dağıtım sürecinin gerçekleşmeyeceğini kabul etmekte ve en azından her bir bireyin temel bir yapabilirlikler düzeyine/ eşliğine sahip olması gerektiğinin altını çizmektedir. Pratik aklın temel bir yapabilirlik olarak ele alınmasıyla diğer yapabilirlikleri teşvik eden iyi bir yapı oluşturduğunu düşünmekte ve ahlaki failerin pratik akıl yürütmelerinin saygıyı hak ettiğini vurgulamaktadırlar. Bu bakımdan refahın asıl ölçüsünü hem Sen (2000) hem de Nussbaum (2018) işleyişler (insanın olduğu veya yaptığı tüm şeyler, oluşlar ve fiiller) olarak değil, yapabilirlikler olarak ele alınmaktadır.

Yapabilirlik yaklaşımının dizinleme sorunu ve mükemmelliyetçilik anlayışına sahip olduğu düşünülerek birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Brighouse, Nussbaum'um bu yaklaşıma entegre ettiği temel yapabilirlikler listesi ile dizinleme sorununu tam olarak çözemesi de sağlam bir zemine oturan belirli yapabilirliklere özel önem atfederek bu sorunu kısmen çözebildiğini düşünmektedir.

Brighouse, Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisi ve yapabilirlik yaklaşımını ayrı bir başlık altında ele alarak özellikle Nussbaum fikirleri ile Rawls'un teorisine odaklanmaktadır. Hem Rawls hem de Nussbaum'un siyasal liberalizm anlayışında toplumsal işbirliğinin olumlu sonuçlarını hakkaniyetli bir şekilde dağıtma hedefinin ortaklığına dikkat çekmektedir. Burada ayrıca Sen ve Nussbaum'un temel yapabilirlikleri, Rawls'un temel mallar olarak belirlediği listeden daha öncelikli bir yere koyduğu belirtilmektedir. Ancak Rawls'un bu görüşe katılmadığı ve böyle bir karşılaştırmanın temel malların zaten yapabilirlikleri de kapsıyor olmasından dolayı yersiz olduğu ifade edilmektedir.

Hem hakkaniyet olarak adalet teorisi hem de yapabilirlik yaklaşımı en temelde mevcut gelir ve servetin zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasında kapsamlı yeniden dağıtımını vurgulamaktadır. Ayrıca mevcut serbest piyasaların çıktılarının da yeniden dağıtımı bir gereklilik olarak ele alınmaktadır. Ancak onların bu ortak anlayışlarına karşı çıkan bazı teoriler de vardır. Yazar bundan sonraki kısımlarda bu teorileri incelemektedir.

Liberteryen Adalet

Liberteryen adalet anlayışına göre, hakkaniyet olarak adalet teorisi ve yapabilirlik yaklaşımındaki eşitlikçi anlayışın getirdiği yeniden dağıtım ilkesi kabul edilemezdir. Gerekçesi ise bu durumun vergi mükelleflerinin mülkiyet haklarının adaletsiz bir şekilde ihlal edilmesine yol açmasıdır. Brighouse bu yaklaşımın iki versiyonuna yer vererek bu itirazı detaylandırmaktadır. İlk olarak asgari düzeyde bir vergilendirmeyi onaylayan genel bir adalet teorisini ve ikinci olarak ise vergi verenin faydasına olmadığı müddetçe haklı gösterilemeyeceğini savunan düşünceyi ele almaktadır.

Bu bölümde liberteryenler olarak iki önemli isim öne çıkmaktadır: Milton Friedman ve Robert Nozick. Yazar, Friedman'e göre Nozick'in düşüncesini daha eşitlikçi bulduğunu ifade etmektedir. Friedman'in bir ekonomist olarak bu kitapta yer almasını onun teorisinin ahlaksal bir temele dayanmasıyla gerekçelendirmektedir. Friedman'e göre siyasal ve bireysel özgürlükler ancak ekonomik özgürlük ile kazanılabilir. Friedman, kişisel özgürlüğü başkasının baskısı altında kalmamak olarak niteleyerek özgürlüğün yalnızca başkalarının eylemlerinden dolayı engellenebileceğini savunmaktadır. Brighouse'a göre onun özgürlük anlayışı iki önemli sonuç doğurmaktadır. Birincisi, yeniden dağıtımda mülkiyet haklarının kısıtlanması özgürlüğün ihlalidir. İkincisi de özgürlük, başkalarının zorlamasına maruz kalmamaktır. Bu bölümde, Friedman'in özgürlüğü teşvik ettiğine inandığı için kapitalizme olumlu bir yaklaşımının olduğu da ifade edilmektedir. Friedman, kapitalizm ve özgürlük arasında bir bağ olduğunu ortaya koymak için iki argüman öne sürer. İlk argümana göre, ekonomik özgürlük, siyasal özgürlük için bir önkoşuldur ki bu, Brighouse'a göre iyimser bir tümevarımdır. İkinci argüman ise ekonomik iktidarın tek merkezde toplanmasının siyasal özgürlükle uyumlayacağı şeklindedir.

Friedman'ın eşitlikçilikten uzak yaklaşımının aksine Nozick (1974), Rawls'un düşüncesini takip etmiş ve onun adalet teorisine bir yanıt niteliğinde *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserini kaleme almıştır. Onun fikrinin temelinde kişilerin ayrılığı ilkesi vardır. Bu temel ilkesi kişilerin hak ve özgürlüklerine önem vermekte ve hiçbir koşulda kamu yararı için bu hak ve özgürlüklerin ihlal edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu bölümde Nozick'in yetkilenmeye dayalı adalet teorisinin ilkelerine yer verilmekte ve önceki bölümlerde yer alan adalet teorilerinden oldukça farklı olduğuna işaret edilmektedir. Nozick'in kendi teorisini Rawls'un ve diğer eşitlikçi teorilerin karşısına konumlandırarak bu tür teorilerin mevcut dağıtım şekilleri ve kişilerin mülkiyetinin dağıtımın adilliği hakkında yeterli bilgi sunmadığını, dağıtımın nasıl gerçekleştiği, edinim ve aktarımların adalet ilkesine uygun olup olmadığı konularına da bakmak gerektiğini savunduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak yeniden dağıtım fikrine karşı olan Nozick, eşitlikçi teorilerde insanların yaşamına devamlı bir müdahalenin olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, Nozick'in vergilendirmeye karşı oluşuna ve onu neredeyse zorla çalıştırmayla bir tuttuğuna dair itirazını belirtir. Bölümü Nozick'in teorisinin kritiğini yaparak ve ardından sonuç bölümünde hem Friedman'in özgürlük hem de Nozick'in yetkilenme teorileri odağında yeniden dağıtım sorununa bir

cevap bulunamayacağı fikriyle tamamlar. Bu bölümle bağlantılı olarak Sandel’in (2015, s. 129) liberalizmin ahlaki yönden tamamen tarafsız durma tavrının ve serbest piyasayı tümüyle savunma düşüncesinin ortaya çıkardığı iki tane somut etik sorun akla gelmektedir. Sandel’in görüşü, liberalizmi yeniden düşünmek için ve Brighouse’un amaçladığı gibi adalet teorilerini daha derinlemesine analiz edebilmek için idealdir.

Adalet ve Gruplar

Brighouse, bu bölümde önceki teorilerden farklı olarak adaletsizliklerin yalnızca birey haklarından ibaret olmadığını ve yapılan bazı adaletsizliklerde bir halk veya insan grubunun hedef alındığını işlemektedir. Bu tür hak ihlalleri konusunda iki farklı görüşü temel almaktadır. Bunlardan biri Kymlicka’nın gruplara göre farklılaşan hakların liberal teorisi ve diğeri ise Avishai Margalit ve Moshe Halbertal’in kişilik merkezli argümanıdır. Her iki fikir de bireyi temele alsa da akıl yürütme stratejileri ve onayladıkları grup temelli hak türleri bağlamında birbirinden farklılaşmaktadır. Yazar, ilk olarak Kymlicka’nın argümanını ve çıkarımlarını, ardından onun argümanına verilen yanıtları incelemektedir.

Kymlicka’nın ana argümanı iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada Kymlicka, Rawls’un özsaygıyı insanın yaşamında iyi anlayışı sürdürmesi için temel bir kabiliyet olarak ele alması fikrine yakındır. Ancak Kymlicka’ya göre böyle bir anlayış sadece kişinin kendi kabiliyeti ve özgürlükleri sayesinde oluşmaz. Kymlicka bu konudaki fikirlerin oluşumunda çevre etkisinin büyük rolünü vurgulamaktadır. Bu nedenle Kymlicka, kültürel özyapının özsaygı için vazgeçilmez bir tercih bağlamı sunduğunu savunmaktadır. Bu noktada kültürel mensubiyet kişilerin çıkarına hizmet eden bir unsur haline gelmekte ve ikinci aşama bunun üzerine kurulmaktadır. Bu aşamada Kymlicka, bu çıkar tarafından kişilerin özel haklara sahip olabildiğini ve korunduğunu onaylamaktadır. Bu çıkarlar liberal standart haklarla çatıştıkları anda ise öncelikli bir durumdadır. Bu argümanın kuruluşu beş madde ile açıklanmaktadır. Özetle, Kymlicka’nın argümanının bireylerin maruz kalabildiği/kalabileceği eşitsiz koşulların giderilmesi hakkındaki liberal ilke kültürlere göre grupların haklarının tanınmasını da meşru hale getirebilir. Yazar bu noktadan sonra Kymlicka’nın argümanını değerlendirirken karşılaşılabilecek zorluklardan ve eleştiri aldığı noktalara değinmektedir. Ardından bölümün ikinci kısmı olan Margalit ve Halbertal’in kişilik merkezli argümanına geçiş yapmaktadır.

Margalit ve Halbertal, Kymlicka’nın argümanına bir alternatif niteliğinde grup temelli siyasaları destekleyen bir görüş geliştirmişlerdir. Her iki düşüncede de bireylerin çıkarlarından hareket ederek grupların çıkarlarını korumak yer alır. Ancak Margalit ve Halbertal, bireyi antropolojik açıdan ele alarak kişilik kimliği olgusu ile bireyin çıkarını kavramlaştırmaya çalışmaktadır. Kültür, onların görüşünde önemli bir yere sahiptir çünkü kültür, bireylerin kişilik gelişimini doğrudan etkilemektedir. Bireyler kültürlerinde derin bir değişime uğradıkları takdirde veya kültürel bağlamlarından uzaklaştıkları zaman kişilik kimlikleri tehlikeye girmektedir. Bu bakımdan bireylerin kültürlerini koruma ve yaşatma hakkı olmalıdır. Margalit ve Halbertal’a göre kültürün varlığının iki seviyesi zaten mevcuttur ve kendileri üçüncü seviyeyi eklemeye çalışmışlardır. İlk iki seviye şu şekildedir: İlki, toplumların müdahaleye maruz kalmadan tam olarak yaşayabilmeleri, ikincisi ise toplumların benimsedikleri yaşam tarzının içinde yaşadıkları toplum tarafından kabul görmesidir. Margalit ve Halbertal’ın eklemeyi gerekli gördüğü madde ise bir toplumun kültürünün yaşayıp gelişebilmesi için devletin gerekli desteği vermesidir. Çünkü onlara göre bir bireyin kültürünü yaşama hakkının olması kültürünün yaşatılması için gerekli kaynakların sağlanmasını da haklılaştırmaktadır. Yazar bu noktada Kymlicka ile Margalit ve Halbertal’ın görüşlerinin ayrıştığı noktaya işaret etmektedir. Kymlicka bir kültürün zayıflamasını ve bu kültürün bireylerinin başka kültürlere geçişini normal karşılarlarken, Margalit ve Halbertal, bunun aksine, zayıflayan kültürü güçlendirmeyi doğru bulmaktadır. Sonuç bölümünde yazar her grup temelli olan bu iki yaklaşımının kısa bir değerlendirmesini yaparak Kymlicka’ya sunulan eleştirilere Kymlicka’nın argümanının daha dayanıklı olduğu ve Margalit ile Halbertal’ın argümanının ise sunulan eleştirilere karşı aynı dayanıklılığı gösteremediğini belirtmektedir. Yazar bunu Kymlicka’nın argümanının fazlaca talepkar olmamasına bağlamaktadır.

Bu bölüm, adalet teorisinde ileriye sürülen grup temelli iki önemli yaklaşımı ele alarak benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymasıyla ve ayrıca bu görüşlere karşı hem yazarın kendi fikrine yer vermesi hem de diğer eleştirileri sunmasıyla iyi bir düşünce alanı açmıştır. Adalet teorilerinde bireyden yola çıkan yaklaşımlar elbette gruplar konusunda da

düşünmeyi gerektirir. Dezavantajlı, marjinalleştirilmiş vs. gruplar adalet teorilerinde önemle üzerinde durulması gereken konulardır. Bu bakımdan, bireylerden ve onların hak ve özgürlükleri ile çıkarlarını gözetken yaklaşımlardan başlayıp grupları temel alan görüşlere geçilmesi kitabı okuma sürecinde iyi bir akış oluşturmuştur.

Pozitif Ayrımcılık, Fırsat Eşitliği ve Cinsiyetçi İşbölümü

Bu bölümde yazar, önceki bölümlerden farklı olarak ele aldığı teorileri güncel siyasal sorunlara yaklaşımıyla incelemektedir. Bu şekilde yazar, toplumsal sorunlara teorilerin penceresinden bakabilmeyi sağlamaya ve bu tür sorunlar hakkında düşünürken bu teorilerin nasıl kılavuzluk edebileceğini göstermeye çalışmaktadır. Yazarın ele aldığı güncel sorunlar sırasıyla pozitif ayrımcılık, fırsat eşitliği ve cinsiyetçi işbölümü konularıdır.

Pozitif ayrımcılık konusunda yazar, Rawls'un teorisinde bu konuya özel bir yer verilmesi de fark ilkesi bakımından ele alındığında toplumda yaşanabilecek adaletsizliklerin pozitif ayrımcılık yoluyla çözümlenmesinin özgürlük fikri ile çelişmediğini ileri sürmektedir. Bu yönüyle, Rawls'un teorisinin bu konu ile tutarlı görüldüğünü belirtmektedir. Yapabilirlik yaklaşımı bakımından ele alındığında ise hangi dağıtım ilkesiyle hareket edilmesi gerektiği bu yaklaşımda açıkça ortaya konulamadığından pozitif ayrımcılığın bu yaklaşım çerçevesinden nasıl görüldüğünü ortaya koymanın oldukça güç olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşım pozitif ayrımcılığı destekler gibi görünse de insanların eşit yapabilirlik setlerine sahip olması her durumda sağlanamaz. Bu yaklaşımın özelliği yoksulluğu ortadan kaldırmayı öncelikli bir konu haline getirmek, yoksulluğun mağdurlarını korumaktır. Düşünülenin aksine geçmişte adaletsizliğe maruz kalmış bireylerin nesillerinin çıkarlarını korumak değildir. Bu nedenle, yazara göre, yapabilirlik yaklaşımının pozitif ayrımcılık lehinde bir söyleme sahip olduğu söylenemez. Bu iki yaklaşımın aksine, Nozick'in teorisinde pozitif ayrımcılık önemli bir yer tutmaktadır. Nozick, Sen gibi yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemez. Onun asıl hedefi kişilerin edinimlerinde ve bu edinimlerinin aktarımında adalet ilkelerine uyularak geçmişte yaşanmış olan ihlalleri ortadan kaldırmaktır. Nozick bu ihlallere iki büyük örnek vermektedir. Bunlar kölelik ve ABD'de uygulanan yasal ırk ayrımcılığı pratiğidir. Bunlar aktarımda adalet ilkelerinin doğrudan ve en aşırı şekliyle ihlalini açıkça gösteren örneklerdir. Bu yönüyle, Nozick'in teorisinde pozitif ayrımcılık yoksulluğun sonuçlarını değil, geçmişte yaşanan hak ihlallerini gidermek için makul bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Fırsat eşitliği konusuna ise, hem hakkaniyet olarak adalet anlayışı hem de yapabilirlik yaklaşımı, ailelerde fırsat eşitsizliğine neden olabilecek eğilimlere karşı tedbir ve düzenlemeleri gerekli görmektedir. Buradan doğabilecek eşitsizlikleri azaltmayı hedeflemektedir. Nozick ise fırsat eşitliğini reddetmekte ve bunun gerekçesi olarak da bu eşitliği sağlama yoluyla avantajlı kesimin yetkilendikleri varlıklara el konulacağını, bu grubun durumunun kötüleşeceğini iddia etmektedir. Dezavantajlının durumunu iyileştirmek adına atılacak böyle bir adım Nozick için kabul edilemezdir.

Cinsiyetçi işbölümü konusunda ise Rawl'un teorisinde cinsiyetçi işbölümünün yasal kısıtlamalara ve ekonomik teşviklerle sürdürülmesine karşı çıkışına ve Nussbaum'um ise bu işbölümünün hangi yolla sağlanırsa sağlansın doğru olmadığını savunduğuna değinilmektedir. Nozick'in ise böyle bir işbölümüne kayıtsızlığı ifade edilmektedir.

Yazar, sonuç bölümünde incelediği teorilerin gerçek yaşamdaki pratik sonuçlarını ortaya koymaya çalışırken kitabın ikinci bölümünde sözünü ettiği düşünümsel denge fikrini örneklendirmeyi amaçladığını ifade etmektedir ve bunu başarıyla yerine getirdiği görülmektedir. Böylece teorilerin gerçek uygulamada insanların yargılarında değişimlerin mümkün olabildiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Örneğin Rawls'un teorisini oldukça mantıklı bulan kişilerin bazılarının bu teorisinin pozitif ayrımcılığa ilkesel olarak destek çıkmamasından dolayı teori hakkındaki yargılarının değişiminin mümkün olduğunu belirtmektedir.

Kişisel Adalet, Siyasal Adalet ve Liberal Feminizm

Yazar bu bölümde güncel siyaset felsefesine hakim olan, adaletin asıl konusunun toplumun temel yapısı olarak ele alındığı görüşün kitap boyunca izini sürdüğü görüş olduğunu belirtmektedir. Bu temel yapı fikrine göre adalet, bireylerin davranışlarını düzenleyecek ilkeleri değil, siyasal kurumları düzenleyecek ilkeleri ortaya koymakla yükümlüdür. Bu fikir,

Rawls'un türetmiş olduğu bir fikir gibi görünse de aslında liberteryenler, grup hakları savunucuları ve eşitlikçiler en temelde bu fikri kabul etmektedir. Bunun en iyi örneği olarak aile kurumu ele alınmaktadır. Aile içi ilişkiler dış bir ilke tarafından belirlenemez çünkü temel yapı buna izin vermez. Ancak kişisel olanın siyasal olduğu savunusuyla buna itiraz ederek adalet teorisinin yalnızca temel yapıyı irdelene sınırlılığı eleştirilmekte ve kamusal alanda olduğu gibi bireylerin özel alanında da gerçekleştirdiği eylemlerin adalet ölçütüne dayanarak değerlendirilebileceği öne sürülmektedir. Bu fikir bugün modern feminizme ait görünse de aslında daha eski kökleri vardır ve bu fikrin en önemli savunucularından biri G.A. Cohen'dir. Bu bölümde Cohen'in fikirlerine ve aldığı eleştirilere detaylı bir biçimde yer verildikten sonra Nancy Fraser'ın realist dünya görüşüyle yeniden dağıtım ve tanınma olarak adalet konusundaki fikirleri ele alınmaktadır. Bu bölümü yazar, kişisel olanın siyasal olması konusundaki öznel düşüncelerine yer vererek tamamlamaktadır.

Sonuç

Kitabı sonlandırırken yazar, ele almış olduğu teorilerin ortak yönlerine yer vermektedir. Tüm bu teorilerin eleştirel bir yapıda olduğunu, en temelde bireyin yaşam kalitesini hesaba katarak bireyci olduklarını ve tümünün mükemmelliyetçilik karşıtı bir yaklaşıma sahip olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca son olarak adalet hakkında ortaya konulan birtakım muhafazakar görüşlere de değinerek adalet konusunda geniş perspektifli bir içerik sunmaya çalışmaktadır.

Yazarın çoğulcu bir liberal-eşitlikçi teoriyi savunduğu söylenebilir ancak kitap boyunca adalet teorilerini ele alış tarzına bakılarak, tek bir adalet teorisini benimsediği kesinlikle söylenemez. Bunun yerine, adaleti normatif ve çoğulcu bir proje olarak ele almaktadır. Dogmatizmden tamamen kaçınarak adalet konusunda tek bir ölçütü kesin olarak üstün ilan etmek yerine, adaleti karmaşık, bağlama duyarlı ve birden fazla ölçüt gerektirebilecek bir konu alanı olarak düşünmektedir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author has no conflict of interest to declare.

Yazar Bilgileri	Zehra Şekertekin
Author Details	¹ Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Bölümü, Ankara, Türkiye 0009-0006-9268-3970 zsekertekin@gmail.com

Kaynakça | References

- Brighouse, Harry. *Adalet Teorileri: Çağdaş Bir Tartışma*. Çeviren İsmail Yılmaz. Ankara: Fol Kitap. 2022
- Rawls, John. *Justice as Fairness*. Cambridge, Mass. :Harvard University Press, 2001.
- Nussbaum, M. *Yapabilirlikler Yaratmak*. Çeviren Selda Somuncuoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları. 2018
- Nozick, R. *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books. 1974
- Sandel, M. *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* Çeviren Mehmet Kocaoğlu. Ankara: BigBang Yayınları. 2015
- Sen, A. *Development as Freedom*. New York: Alfred A. Knopf. 2000

